

طرح مسئله

روایتگری تلخ، افراطی و ضد تربیتی در برابر روایتگری امیدمحور در میان معلمان و مدیران آموزشی، موضوعی است که در سال‌های اخیر به دلیل تأثیرات عمیق آن بر وضعیت نظام‌های آموزشی، به‌ویژه در کشورهایی با چالش‌های ساختاری و فرهنگی، مورد توجه پژوهشگران و سیاست‌گذاران قرار گرفته است. روایتگری تلخ، که غالباً با تمرکز بیش‌از حد بر کاستی‌های نظام آموزشی، نظیر کمبود منابع مالی، زیرساخت‌های ناکافی، فشارهای اجتماعی و انتظارهای غیرواقعی از معلمان و دانش‌آموزان همراه است، می‌تواند به کاهش انگیزه، فرسودگی شغلی و تضعیف حس خودکارآمدی در میان ذی‌نفعان آموزشی منجر شود. این نوع روایتگری، با برجسته‌سازی مانع‌ها و ناکامی‌ها، بدون ارائه راه‌حل‌های عملی، نه تنها مانع پرورش خلاقیت و نوآوری در محیط‌های آموزشی می‌شود، بلکه اثرات ضد تربیتی دارد و می‌تواند به کاهش اعتماد به نفس دانش‌آموزان، معلمان و مدیران و حتی ایجاد چرخه‌ای از ناامیدی و درماندگی منجر شود.

در مقابل، روایتگری امیدمحور، که ریشه در اصول روان‌شناسی مثبت‌گرا دارد، با تأکید بر توانمندی‌ها، موفقیت‌های کوچک و بزرگ، فرصت‌های موجود و راهکارهای سازنده، به‌عنوان ابزار تحول‌آفرین نظام‌های آموزشی شناخته شده است. این رویکرد با تقویت حس امید، خودباوری و تاب‌آوری، می‌تواند به بهبود سلامت روان معلمان و دانش‌آموزان، افزایش رضایت شغلی و پیشرفت عملکرد تحصیلی کمک کند. برای مثال، پژوهش‌های حوزه روان‌شناسی مثبت‌گرا نشان داده‌اند که معلمان با رویکردهای مثبت و امیدمحور در کلاس‌های درس، تعامل سازنده‌تری با دانش‌آموزان برقرار می‌کنند و در مدیریت فشارهای شغلی موفق‌تر عمل می‌کنند (Frederickson, 2009; Seligman, 2011). در نظام آموزشی ایران، که با چالش‌هایی نظیر کمبود بودجه، فشارهای اجتماعی و انتظار بالای فرهنگی مواجه است، روایتگری تلخ می‌تواند این مشکلات را تشدید و چرخه‌ای از ناامیدی بازتولید کند. در مقابل، روایتگری امیدمحور، با بهره‌گیری از ارزش‌های بومی، نقاط قوت فرهنگی و توانمندی‌های معلمان و دانش‌آموزان، می‌تواند به بازسازی فضای آموزشی و ایجاد محیطی پویا و انگیزه‌بخش کمک کند. این مقدمه تأثیر متضاد این دو نوع روایتگری را بر معلمان و مدیران بررسی می‌کند، پیامدهای آن را در نظام آموزشی ایران تحلیل می‌کند و برای تقویت روایتگری مثبت و سازنده در بستر فرهنگی و اجتماعی کشور پیشنهادهایی می‌دهد.

روایتگر تلخی‌ها نباشیم

از روایتگری تربیتی تلخ تا روایتگری تربیتی امید

فاطمه عرب‌زاده
کارشناس ارشد یادگیری الکترونیک
دبیر، منطقه ۶ تهران

در نظام تعلیم و تربیت، روایتگری معلمان و مدیران نه تنها بازتابی از تجربه‌های زیسته آنان است، بلکه ابزاری قدرتمند در شکل‌دهی به نگرش، انگیزش و هویت یادگیرندگان به‌شمار می‌رود. با این حال، گسترش روایتگری‌های تلخ، افراطی و ضد تربیتی در فضای آموزشی، موجب تضعیف روحیه یادگیری، ایجاد ترس، سرخوردگی و بازتولید ناامیدی در میان دانش‌آموزان شده است. این مقاله با رویکردی تحلیلی انتقادی، مفاهیم، ریشه‌ها و پیامدهای روایتگری منفی در آموزش و پرورش را بررسی کرده و در مقابل، نقش راهبردی روایتگری امید را در ارتقای کیفیت تعلیم و تربیت و شکل‌دهی به فرهنگ سازمانی سازنده تبیین می‌کند. یافته‌ها حاکی از آن هستند که روایت‌های امیدبخش، زمینه‌ساز پرورش تاب‌آوری، خودباوری و انگیزش در دانش‌آموزان هستند و می‌توانند با ایجاد فضای روانی ایمن، معنادار و انسانی، فرایند یادگیری را به‌گونه‌ای اثربخش تقویت کنند.

کلیدواژه‌ها: روایتگری تربیتی، روایتگری تلخ، روایتگری امید، معلمان، مدیران آموزشی، فضای روانی مدرسه

روایتگری تلخ، افراطی و ضد تربیتی مفاهیم، نشانه‌ها و پیامدها

روایتگری در فضای آموزشی همواره در شکل‌دهی به نگرش‌ها، رفتارها و روابط آموزشی نقش مهمی ایفا کرده است. با این حال، در برخی نظام‌های آموزشی، به‌ویژه در جامعه‌هایی که با چالش‌های ساختاری، فرهنگی و روانی مواجه هستند، نوعی روایتگری تلخ، افراطی و ضد تربیتی به شکل آشکار یا پنهان در گفتار و رفتار معلمان، مدیران، رسانه‌ها و حتی سیاست‌گذاران آموزشی شکل گرفته است. این نوع روایتگری به‌طور عمده بر بازتولید تجربه‌های منفی، ناامیدی‌های گذشته، ناکامی‌های فردی یا سازمانی، سرزنش مداوم دانش‌آموزان و تأکید بر شکست‌ها به‌جای پیشرفت‌ها متکی است. چنین گفتمانی با استفاده از واژگانی چون «دانش‌آموزان بی‌انگیزه»، «نسل تبیل»، «نظام آموزشی بی‌نم» و «معلم فرسوده» به‌مرور یک تصویر ذهنی منفی و مخرب از فرایند تربیتی ایجاد می‌کند.

این روایت‌ها پیامدهایی عمیق بر روان و رفتار دانش‌آموزان دارند. در فضای یادگیری‌ای که چنین روایت‌هایی حاکم‌اند، دانش‌آموزان نه تنها احساس نایمندی روانی و عاطفی می‌کنند، بلکه به تدریج انگیزه، اعتماد به نفس و حس تعلق خود را نسبت به مدرسه از دست می‌دهند. اضطراب، بی‌قراری، افت تحصیلی، پر خاشکری با انزوا از نتایج شایع چنین محیط‌هایی هستند. مطالعات روان‌شناسی تربیتی نشان داده‌اند که گفتمان‌های منفی در محیط آموزشی با افزایش سطح فشار روانی و کاهش دستاوردهای تحصیلی رابطه مستقیم دارد. از سوی دیگر، روایتگری منفی و ضد تربیتی بر معلمان نیز اثرات زیان‌باری دارد. معلمان که در چنین فضاهایی قرار دارند، به‌مرور دچار نوعی فرسودگی هیجانی، احساس بی‌معنایی در شغل و افت کیفیت عملکرد حرفه‌ای می‌شوند. این فرسودگی نه تنها بر سلامت روان آن‌ها، بلکه بر شیوه تدریس، ارتباط با دانش‌آموزان و روابط بین‌فردی در مدرسه نیز تأثیر می‌گذارد. پژوهش‌های داخلی نیز مؤید این موضوع‌اند که تکرار تجربه‌های خشونت‌بار یا گفتمان‌های منفی در مدرسه، تعارض، بی‌اعتمادی و فاصله میان معلم و دانش‌آموز را افزایش می‌دهد و محیط یادگیری را سرد و خنثا می‌کند (یوسفی، ۱۳۹۹؛ احمدی و همکاران، ۱۴۰۱).

فراتر از تأثیرات فردی، روایتگری ضد تربیتی به‌مرور ساختار فرهنگی مدرسه را نیز دگرگون می‌کند. در چنین مدرسه‌هایی، فرهنگ گفت‌وگو جای خود را به سکوت و سرکوب می‌دهد، همکاری و مشارکت جای خود را به رقابت منفی و بی‌اعتمادی می‌سپارد و گفتمان امیدبخش و انگیزشی به حاشیه رانده می‌شود. این دگرگونی فرهنگی نه تنها کیفیت فرایند آموزش را ضعیف می‌کند، بلکه جامعه‌پذیری مثبت دانش‌آموزان را نیز با مانع مواجه می‌سازد. بنابراین، برای اصلاح این وضعیت، به تغییر بنیادی در نحوه روایتگری معلمان، مدیران و سایر کنشگران تربیتی احساس نیاز می‌شود؛ تغییری که از خودآگاهی فردی آغاز و با حمایت‌های سازمانی، آموزش مهارت‌های گفت‌وگویی و نهادینه‌سازی اصول روان‌شناسی مثبت‌گرا کامل می‌شود.

روایتگری امید: رویکردی انسان‌گرایانه و تربیت‌محور

روایتگری امیدمحور، به‌عنوان رویکردی انسان‌گرایانه و تربیت‌محور، با تمرکز بر توانمندی‌ها، موفقیت‌ها و فرصت‌های موجود، ابزاری کلیدی برای تحول در نظام‌های آموزشی است. این رویکرد، که ریشه در روان‌شناسی مثبت‌گرا و نظریه‌های تربیتی انسان‌محور دارد، به دنبال ایجاد فضایی انگیزه‌بخش و حمایتگر است که دانش‌آموزان، معلمان و مدیران را به‌سوی خودباوری، تاب‌آوری و رشد هدایت می‌کند. روایتگری امیدمحور می‌تواند با بهره‌گیری از ارزش‌های بومی مانند هم‌بستگی و احترام به علم، به بهبود فضای آموزشی کمک کند. مطالعات نشان داده‌اند، روایت‌های مثبت تأثیراتی عمیقی بر انگیزش، رشد شخصیتی و یادگیری می‌گذارند. روایت‌های امیدبخش در محیط آموزشی با هدف ایجاد فضایی مثبت و تربیت‌محور طراحی می‌شوند و از اصول روان‌شناسی مثبت‌گرا، به‌ویژه نظریه گسترش و ساخت فرد ریکسون (۲۰۲۱) الهام می‌گیرند. این روایت‌ها با تأکید بر توانمندی‌ها، موفقیت‌های فردی و جمعی، و ارائه چشم‌اندازهای مثبت، احساسات مثبت مانند امید و شادی را در دانش‌آموزان و معلمان تقویت می‌کنند. برای مثال، معلمان می‌توانند با به اشتراک گذاشتن داستان‌هایی از دانش‌آموزانی که با تلاش بر چالش‌ها غلبه کرده‌اند، حس خودباوری را در کلاس تقویت کنند. این ویژگی نه تنها یادگیری را تسهیل می‌کند، بلکه ارتباط عاطفی مثبت بین معلم و دانش‌آموز را بهتر می‌کند.

روایت‌های امیدبخش، استفاده از لحن تشویق‌آمیز و سازنده است که حس شایستگی و خودمختاری را، مطابق با نظریه خودتعیین‌گری **دسی و رایان** (۲۰۲۰)، تقویت می‌کند. به‌جای سرزنش یا تمرکز بر شکست‌ها، این روایت‌ها بر پیشرفت‌های کوچک و تلاش‌های دانش‌آموزان تأکید دارند. برای مثال، به‌جای گفتن «چرا این مسئله را اشتباه حل کردی؟» معلم می‌تواند بگوید: «تو در این مسئله پیشرفت خوبی داشتی. بیایید با هم آن را بهتر کنیم.» در ایران، که دانش‌آموزان غالباً تحت فشار رقابت‌های تحصیلی مانند آزمون سراسری هستند، این لحن مثبت می‌تواند از فشار روانی بکاهد و انگیزه درونی را تقویت کند. این رویکرد به معلمان کمک می‌کند فضایی ایجاد کنند که در آن دانش‌آموزان احساس امنیت و ارزشمندی کنند.

روایت‌های امیدبخش به‌جای برجسته کردن مانع‌ها، راهکارهایی برای غلبه بر چالش‌ها ارائه می‌دهند. برای مثال، مدیری که در جلسه معلمان از موفقیت‌های مدرسه در شرایط دشوار صحبت می‌کند و برنامه‌هایی برای بهبود ارائه می‌دهد، حس امید و همکاری را تقویت می‌کند. مطالعه **سلیگمن** در سال ۲۰۲۳ نشان داد، روایت‌های مثبت در محیط‌های آموزشی بر حس تعلق و همکاری می‌افزایند. در ایران، این ویژگی می‌تواند با تأکید بر ارزش‌های جمعی مانند هم‌بستگی، به ایجاد فرهنگی مثبت در مدرسه کمک کند؛ به‌ویژه در منطقه‌هایی که منابع محدودند.

در نهایت، روایت‌های امیدبخش انعطاف‌پذیر و با نیازهای مخاطبان متناسب هستند. این روایت‌ها به تفاوت‌های فردی، فرهنگی و اجتماعی دانش‌آموزان توجه دارند و به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که همه احساس دیده‌شدن کنند. در ایران، معلمان می‌توانند با استفاده از داستان‌های محلی یا ارجاع به قهرمانان فرهنگی، مانند دانشمندان ایرانی، این روایت‌ها را به فرهنگ دانش‌آموزان نزدیک‌تر کنند. این انعطاف‌پذیری، که ریشه در رویکردهای انسان‌گرایانه دارد، به دانش‌آموزان کمک می‌کند برای خود هویت مثبت‌تری بسازند و با انگیزه بیشتری در فرایند یادگیری مشارکت کنند.

روایتگری مثبت بر انگیزش دانش‌آموزان و معلمان تأثیر عمیقی دارد، زیرا نیازهای روان‌شناختی اساسی مانند شایستگی، خودمختاری و ارتباط (دسی و رایان، ۲۰۲۰) را برآورده می‌کند. هنگامی که معلمان داستان‌هایی از موفقیت یا تلاش دانش‌آموزان را به اشتراک می‌گذارند، حس خودباوری در آن‌ها تقویت می‌شود. بر این اساس، روایت‌های مثبت با ایجاد فضای عاطفی مثبت، از فشار روانی و اضطراب می‌کاهند و این خود عاملی کلیدی در افزایش انگیزش است. پژوهش‌های روان‌شناسی مثبت‌گرا، مانند مطالعه فرد ریکسون (۲۰۲۱)، نشان می‌دهند که احساسات مثبت مانند امید و شادی، بر انگیزه یادگیری می‌افزایند. روایتگری مثبت همچنین حس تعلق و ارتباط را در محیط آموزشی

حس تعلق خود را نسبت به مدرسه از دست می‌دهند. تعامل میان افراد کاهش می‌یابد و مدرسه به محیطی کم‌انگیزه و غیرسازنده تبدیل می‌شود که نه تنها مانع یادگیری مؤثر است، بلکه فرهنگ آموزشی را نیز ضعیف می‌کند. در مقابل، روایتگری امید با تأکید بر توانمندی‌ها و موفقیت‌های کوچک و بزرگ، انگیزش درونی دانش‌آموزان را تقویت می‌کند و حس تاب‌آوری و خودباوری را در آن‌ها شکل می‌دهد. این رویکرد فضای آموزشی را امن‌تر و معنادارتر می‌کند و بر سلامت روان و رضایت شغلی معلمان می‌افزاید. روایت‌های مثبت همچنین تعامل سازنده‌تر در کلاس درس و بهبود عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان را در پی دارند. در سطح کلان، چنین رویکردی به بازسازی فرهنگ مدرسه و تقویت گفت‌وگوهای مثبت در نظام آموزشی کمک می‌کند و محیطی انگیزه‌بخش و سازنده ایجاد می‌کند. این نتایج نشان می‌دهند که تغییر در شیوه روایتگری معلمان و مدیران می‌تواند به تحول فرهنگی مدرسه و ارتقای کیفیت آموزش کمک کند. تنها از خلال این تغییر است که می‌توان به‌سوی مدرسه‌های انسانی‌تر، یادگیرنده‌محورتر و آینده‌سازتر حرکت کرد.

پی‌نوشت

1. Narrative Transportation Theory

منابع

۱. محمدی، ن. و رضایی، م. (۱۳۹۹). «نقش روایتگری در ارتقای سلامت روان دانش‌آموزان: رویکردی بر پایه روان‌شناسی مثبت‌گرا». *مجله روان‌شناسی تربیتی ایران*. ۱۶ (۲)، ۲۵-۴۰.
۲. احمدی، س. و همکاران (۱۴۰۲). «تأثیر روایتگری مثبت بر رضایت شغلی معلمان در نظام آموزشی ایران». *مجله مطالعات آموزشی*. ۱۲ (۲)، ۸۹-۱۰۵.
۳. حسینی، م. و شریفی، ر. (۱۴۰۱). روایتگری و نقش آن در انگیزش یادگیرندگان: بررسی نظری و کاربردی. *پژوهش‌های تربیتی*. ۲۷ (۱)، ۱۵-۳۲.
۴. سلطانی، ف. (۱۴۰۰). *روان‌شناسی مثبت‌گرا و آموزش: چشم‌اندازی نو برای ارتقای انگیزه و یادگیری در مدارس*. *مجله علوم تربیتی*. ۱۳ (۳)، ۴۵-۶۰.
۵. احمدی، س.، نیکبخت، ن. و صادقی، م. (۱۴۰۱). بررسی عوامل مؤثر بر بروز خشونت در مدارس متوسطه. *مجله روان‌شناسی تربیتی ایران*. ۱۸ (۳)، ۲۵-۴۲.
۶. یوسفی، ن. (۱۳۹۹). *خشونت در نظام آموزشی ایران: مطالعه کیفی تجربه‌های معلمان و دانش‌آموزان*. *پژوهش‌های علوم تربیتی*. ۲۵ (۳)، ۱۱۵-۱۳۷.
7. Fredrickson, B. L. (2009). Positivity: Groundbreaking Research Reveals How to Embrace the Hidden Strength of Positive Emotions, Overcome Negativity, and Thrive. Crown Publishing Group.
8. Seligman, M. E. P. (2011). Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being. Free Press.
9. Fredrickson, B. L. (2021). The broaden-and-build theory of positive emotions: Updates and applications. *American Psychologist*, 76(2), 215-227.
10. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2020). Intrinsic motivation and self-determination in human behavior: 40 years of theory and application. *Psychological Inquiry*, 31(3), 189-202.
11. Seligman, M. E. P. (2023). *Positive Psychology in Education: Building Resilience and Hope*. Oxford University Press.
12. Bandura, A. (2020). Social learning theory: New perspectives. *Journal of Educational Psychology*, 112(4), 645-658.

تقویت می‌کند و این به افزایش انگیزه جمعی منجر می‌شود. داستان‌هایی که از موفقیت‌های گروهی یا همکاری‌های موفق صحبت می‌کنند، میان دانش‌آموزان و معلمان حس هم‌بستگی ایجاد می‌کنند. این نوع روایت‌ها به دانش‌آموزان کمک می‌کنند احساسان بخشی از یک جامعه آموزشی حمایتگر هستند. روایتگری مثبت به رشد شخصیتی دانش‌آموزان کمک می‌کند، زیرا به آن‌ها کمک می‌کند برای خود هویت مثبت‌تری بسازند. بر اساس نظریه یادگیری اجتماعی بندورا (۲۰۲۰)، روایت‌ها به‌عنوان ابزار الگوسازی رفتار عمل می‌کنند. هنگامی که معلمان داستان‌هایی از افرادی با ویژگی‌های مثبت، مانند پشتکار یا همدلی، به اشتراک می‌گذارند، دانش‌آموزان این ویژگی‌ها را در خود پرورش می‌دهند. علاوه بر این، روایت‌های امیدبخش حس تاب‌آوری را در دانش‌آموزان تقویت می‌کنند، که یکی از مؤلفه‌های کلیدی رشد شخصیتی است. روایت‌های مثبت همچنین به توسعه همدلی و مهارت‌های اجتماعی کمک می‌کنند که از جنبه‌های مهم رشد شخصیتی هستند. روایتگری مثبت یادگیری را با ایجاد فضای انگیزه‌بخش و حمایتگر تسهیل می‌کند. بر اساس نظریه گسترش و ساخت فردریکسون (۲۰۲۱)، احساسات مثبت حاصل از روایت‌های امیدبخش، ذهن را برای پذیرش اطلاعات جدید و حل مسئله باز می‌کنند. روایت‌هایی که بر لذت یادگیری و پیشرفت‌های کوچک تأکید دارند، می‌توانند مشارکت در کلاس را افزایش دهند. علاوه بر این، روایت‌های مثبت با کاهش اضطراب تحصیلی، یادگیری را بهبود می‌بخشند. روایت‌هایی که به‌جای نتیجه نهایی بر فرایند یادگیری تمرکز دارند، می‌توانند دانش‌آموزان را از فشار رها و یادگیری عمیق‌تر را ترویج کنند. این رویکرد به دانش‌آموزان کمک می‌کند با آرامش بیشتری به یادگیری بپردازند. روایت‌های امیدبخش همچنین با تقویت حس خودکارآمدی، یادگیری را تسهیل می‌کنند. این حس خودکارآمدی به دانش‌آموزان کمک می‌کند با چالش‌های تحصیلی بهتر مقابله کنند.

جمع‌بندی

مطابق نظریه انتقال روایی گرین و بروک (۲۰۰۰) روایت‌های قوی می‌توانند باورها و نگرش‌های افراد را به‌طور مؤثری تغییر دهند. این روایتگری می‌تواند دو وجه داشته باشد. روایتگری تلخ و ضدتربیتی با تأکید بر مشکلات و ناکامی‌ها، موجب کاهش انگیزه و اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان و معلمان می‌شود. فضای آموزشی تحت تأثیر چنین روایت‌هایی غالباً با فشار روانی، اضطراب و احساس ناامیدی همراه است. معلمان دچار فرسودگی شغلی می‌شوند و دانش‌آموزان